

Kamusal Harcamaların Toplumsal Algısı: Ampirik Bir Araştırma*

İhsan Cemil DEMİR**

Özet

Devletin görünen yüzü niteliğindeki kamusal harcamaların toplumsal algısı, önemli ölçüde devletin algılanması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, kamusal harcamaların algılanma şekli ekonomistler ve politikacılar tarafından merak edilmektedir. Kamu harcamalarında etkinlik ve etkenlik açısından da vatandaşların memnuniyeti son derece önemlidir. Bu çalışmada, kamusal harcamaların toplumsal algısı anket yöntemiyle ölçülmüş ve kamusal harcamaların algılanmasına etki eden temel faktörler “ordered probit regresyon analizi” ile belirlenmiştir. Kurumsal kalite, yolsuzluk, mali bağlantı, vergi yükü, denetim, adalet ve eğitim etken faktörler olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Harcamalar, Toplumsal Algı, Mali Bağlantı

Public Perception of Public Expenditures: An Empirical Investigation

Abstract

The public perception of public expenditures which are the apparent aspect of government means the perception of government. Because of that, the perception of public expenditures has been worried by the economists and the politicians. Satisfaction of citizens is also very important for the efficiency and effectiveness of public expenditures. In this paper, perception of public expenditures has been measured by a survey and main determinants of public expenditures have been specified by “ordered probit regression analysis”. The determinant factors are institutional quality, corruption, fiscal connection, tax burden, audit, justice and education.

Key Words: Public Expenditures, Public Perception, Fiscal Connection

JEL Classification: H50, H41, H30

* Bu makale 24. Türkiye Maliye Sempozyumu'nda (19-23 Mayıs 2009, Antalya) tebliğ olarak sunulmuştur.

** Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü icdemir@aku.edu.tr

Giriş

Sosyologlara göre, “algılanan ne ise, gerçek de odur”. Bu açıdan bakıldığında, devletin görünen yüzü niteliğinde olan kamusal harcamaların vatandaşlar tarafından algılanma şekli, mali sistem için son derece önem arz etmektedir. Zira kamusal harcamalar, vatandaşlar tarafından ödenen vergiler ile finanse edilmektedir. Vergi literatüründe mali bağlantı (fiscal connection) olarak bilinen bu ilişki, kamu harcamasının gereğine inanan insanları, verginin gereğine de inanmaya zorlayacaktır. Vergiyi ödemek zorunda olanlar, kamusal harcamaların isabetli alanlara, savurganlık yapılmadan, yolsuzluklara girilmeden, kısacası azami özenle yapıldığını gördüklerinde, vergilerini gönül rahatlığı ile ödeyebileceklerdir.

Kamusal harcamaların toplum tarafından nasıl algılandığı, gerek akademik çevreler, gerek harcamacı birimler ve gerekse siyasi otoriteler için merak konusu olmaktadır. Bu amaçla yaptığımız çalışma, kamusal harcamaların vatandaşlar tarafından nasıl algılandığını ölçmeye yönelik bir anket çalışmasının sonuçlarını ve bu algıya etki eden çeşitli ekonomik, sosyal ve demografik faktörlerin analizini içermektedir. Araştırmada öncelikle kamusal harcamaların bireyler için önemi, mali bağlantı konusu eşliğinde teorik olarak incelenmiştir. Anket çalışmasından elde edilen veriler kullanılarak yapılan analizlerde, kamusal harcamaların algılanmasına etki eden en önemli faktörler olarak eğitim düzeyi, kurumsal kalite, yolsuzluk, mali bağlantı bilinci, subjektif vergi yükü, harcama denetimi, adalet algısı ve eğitim ön plana çıkmaktadır.

1. Kamusal Harcamalar ve Bireyler İçin Önemi

Kamu harcaması, kamu gelirlerinin kamusal ihtiyaçların giderilmesinde kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Eker, 1996: 46). Zaman içinde devlet anlayışında, ekonomik yaklaşımlarda ve devletin fonksiyonlarında meydana gelen değişimlere bağlı olarak, kamusal harcamaların nicelik ve niteliğinin değiştiğini görmek mümkündür. Bununla beraber, kamusal harcamalarda etkinlik sağlama çabaları hep var olmuştur. Kamusal harcamalarda etkinlik sağlanabilmesi ve kamu yatırımlarının ekonomik kalkınmada arzu edilen fonksiyonları yerine getirebilmesi gibi hususlar, yatırımlardan sağlanacak yüksek verimliliğe bağlı görülmüştür (Karaaslan, 1995: 1).

Kamusal harcamalardan beklenen verimlilik ve etkinlik gibi ölçütler incelenirken, genellikle yatırımcı taraf olan devlet kanadından bakıldığı görülmektedir. Bu yaklaşımın temel sebebi, vergilerin karşılıksız oluşu şeklinde ortaya konan doktrindir. Oysa vergilerin karşılıksızlığı, kamusal hizmetlerin bölünemez özelliğinin teknik bir ifadesidir. Mükellefler ödedikleri vergileri kamusal hizmetlerin bir karşılığı şeklinde algılamakta ve nasıl harcadığını bilmek istemektedirler. İlk kez Hobbes ve Locke gibi 17. yüzyıl hukuk teorisyenleri tarafından ifade edilmiş olan ve günümüzde Musgrave ve Haller gibi önemli maliyeciler tarafından vergilemenin temel ilkeleri arasında kabul edilen faydalanma (istifade) ilkesine göre, vergiler kamu harcamalarının bir bedeli veya fiyatı olarak kabul edilmektedir (Turhan, 1993: 211).

Maliye literatüründe, vergiler ile kamu harcamaları arasındaki ilişkinin vergilerin harcamaları, harcamaların vergileri veya karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri

şeklinde varsayımlara dayandırıldığını görmek mümkündür¹. Ancak bu yaklaşımlar, fertlerin vergi ve harcamalar konusundaki psikolojik durumlarını dikkate almayan yaklaşımlardır. Son yıllarda yapılan araştırmalarda fertlerin algılarını önemseyen yaklaşımların ön plana çıktığını görmek mümkündür. Bu konuda Gemmell vd. (2003) tarafından yapılan araştırmada, vergilerin algılanması ile kamu harcaması talebi arasında güçlü bir korelasyonun olduğu ortaya konmuştur. Vergilemeden beklenen başarı açısından kamu harcamaları ve vergiler arasında kurulması gereken mali bağlantı (fiscal connection) için bu karşılıklılığın vurgulanması önemlidir. Ayrıca, son yıllarda özellikle kamusal harcamaların crowding-in etkisi ile ilgili çalışmalarda karşılıklılık (reciprocity) konusuna yoğun bir ilginin olduğunu görmek mümkündür (bkz. Dufwenberg ve Kirchsteiger, 2004; Falk ve Fischbacher, 1999). Saruç ve Sağbaş (2003), yaptıkları araştırmada vergi politikalarının seçmen tercihlerinde pek etkili olmadığı, buna karşın mali bağlantı konusunda bilgi sahibi olan seçmenlerin tercihlerinde önemli derecede etkili olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Kaldı ki, Kamu Tercihi Teorisi'nin bir alt dalı olarak kabul edilen Ortanca Seçmen Modeli'ne göre seçmenler, alternatif politikaların maliyet ve faydaları hakkında tam bilgi sahibi olarak kabul edilmektedir (Brown ve Jackson, 1987: 108). Bu durum, hükümetlerin faaliyetlerini değerlendirmek bakımından kamu harcamalarının algılanma şeklini son derece önemli hale getirmektedir.

Bireylerin ödedikleri vergi, kamusal hizmet demetinin kendisine sağladığı faydadan daha az veya daha fazla olabilir. Birey ödediği vergiden daha az miktarda kamusal hizmet aldığını düşünüyorsa, mali sömürü altında ezildiği hissine kapılacaktır (Bulutoğlu, 2008: 60). Kamusal harcamalar ile vergiler arasında kurulan mali bağlantının toplumda vergi bilinci oluşumuna katkı yapması için, bireylerin mali sömürü hissine kapılmamasını sağlamak gerekmektedir. Vergilemenin mükellefler üzerinde oluşturduğu bu türden negatif bir baskıyı ortadan kaldırmak için kamusal hizmetlerin yeniden dağıtıcı (redistributive) özelliğinden yararlanmak mümkündür (Pearce ve Stacchetti, 1997: 283).

Kamusal harcamalar, vergilemede vergi kapasitesine ulaşmak için siyasal otoritenin elinde bulunan en önemli enstrümanlardan birisi olarak kabul edilmelidir. Bir ülkenin vergi kapasitesi, belirli bir dönemdeki vergilenebilir ekonomik potansiyeli göstermektedir (Devrim, 1998: 254). Diğer bir ifadeyle, bir ülkenin en az geçim seviyesinin üstünde kalan GSYİH'sına o ülkenin vergi kapasitesi denmektedir (Sağbaş, 2008: 96). Bu kapasite tahmini bir değerdir, tam olarak belirlenmesi oldukça güçtür ve devletin vatandaşlarını söz konusu asgari geçim seviyesinde yaşatacağını ve bunun üzerindeki üretken kaynaklara belli ölçülerde el koyacağını varsaymakla mümkündür (Berksoy, 1984: 5). Bununla beraber, tahmin edilen vergi kapasitesi ile fiili vergi hâsılatı arasındaki oransal ilişki şeklinde ifade edilen vergi gayreti, mali yönetimin etkinliği ile yakından ilgilidir (Akdoğan, 2002: 173). Vergi gayretinin artırılarak, vergileme sınırını vergi kapasitesine yaklaştırmanın en doğal yollarından birisi de kamusal harcamalarda etkinlik sağlamaktır. Bu etkinliği sağlamanın çeşitli yolları bulunmakla beraber, yapılan ampirik çalışmalar kamusal harcamaların toplumda adalet algısı oluşturmak açısından oldukça etkili bir araç olarak kullanılabileceğine işaret etmektedir (Falkinger, 1995: 65). Ayrıca, son yıllarda vergilemenin etkinliğini ölçmek için kamu harcamalarının etkinliğini

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sağbaş ve Şen, 2003.

dikkate alan çalışmaların giderek arttığını da müşahade etmek mümkündür. Bu konuda Confalonieri ve Newton (1995) yaptıkları çalışmada, vergileme ile ilgili temel düşünceleri araştırırken, kamusal harcamalarla ilgili düşüncelerin mutlaka dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar².

Bir ülkede mali sistemi oluşturan en önemli araçlar vergiler ve kamu harcamalarıdır. Mali sistemin başarısı, bu iki aracın bir biriyle uyumlu olmasına bağlı olduğu kadar, vatandaşlar tarafından nasıl algılandığına da bağlıdır. Vergiler özel tüketimi azaltıcı etkiye sahiptir. Bu yönüyle mükellefler tarafından gelirlerinde azalmaya yol açan unsur şeklinde algılanmakta ve vergilere karşı ciddi dirençler oluşabilmektedir. Piyasada oluşabilecek böyle bir direnci yine piyasa mekanizması içinde ortadan kaldırmanın en doğal aracı kamusal harcamalardır. Çünkü vergiler, özel tüketimi azalttığı kadar kamu malı arzını arttırmak için de bir araç olarak kabul edilmektedir (Bandyopadhyay ve Esteban, 2007: 2). Ancak, kamusal malların özelliği gereği, vatandaşların bazı kamusal hizmetleri doğrudan hissetmeleri güçtür. Devletin planlama ve yönetim gibi birtakım hizmetleri gizli harcama niteliğinde olduğu için, bu tür harcamaların fayda dağılımları karmaşıktır. Örneğin, özel sektör tarafından sunulan bir hizmetin kamusal harcamalarla desteklenip desteklenmediğinin, diğer bir ifade ile kamusal harcamaların crowding-in etkisinin olup olmadığının vatandaşlar tarafından bilinmesi oldukça güçtür (Dileyci, 2006: 176). Bu durumda mali aldanmanın bir türü olan harcama aldanması ortaya çıkabilmektedir.

Harcama aldanması konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. İktisatçıların bir kısmı kamu harcamalarının da vergiler gibi eksik algılandığı fikrini savunurken, bir kısmı da kamu harcamalarının vergilerden farklı olarak, olduğundan fazla algılandığını ileri sürmektedirler. Vergilerin eksik algılanmasıyla birlikte, kamu harcamalarının olduğundan fazla algılanması durumunda, seçmen davranışları açısından çok ciddi sapmaların olabileceği göz ardı edilmemelidir (Dileyci, 2006: 177).

Kamusal hizmetlerin toplum tarafından pozitif algılanmasını sağlamak için, öncelikle bu algıya etki eden en önemli faktörleri belirlemek gerekir. Falkinger (1995), ekonomi psikolojisi açısından kamusal harcamaların algılanmasına etki eden en önemli faktör olarak güven duygusuna işaret etmektedir. Devlete bağlılık ve güven duygusu, aynı zamanda, ülkedeki sosyal sermayenin de önemli enstrümanları arasında kabul edilmektedir (Torgler, 2004: 3; Hammar vd., 2008: 2). Devlete ve kurumlarına güveni tesis etmek için öncelikle ülkedeki kurumsal kaliteyi yükseltmek gerekmektedir.

Kamu harcamalarının algılanmasına etki eden önemli bir faktör de adalet algısıdır. Porcano (1984)'ya göre, bir ülkede mali sistemin başarısından söz edebilmek için vergilerin ve kamusal harcamaların vatandaşlar arasında adaletli dağıtılması gerekmektedir. Bireyler, kamusal hizmetlerden yararlanma hususunda toplumun bazı kesimlerine ayrıcalık tanındığı algısı içinde olurlarsa, kamusal harcamaların tamamı hakkında negatif bir düşünceye kapılabilirler.

Yolsuzluk algısı ile mali olayların algılanması arasında çok güçlü bir korelasyonun olduğu ampirik bir çok çalışmada ortaya konmuştur (bkz. Torgler,

² Bu konudaki diğer çalışmalar için bkz. Cremer ve Gahvari, 1997; Bergstrom ve Blomquist, 1996; Blomquist ve Christiansen, 2007.

2004; Torgler vd., 2008; Besley ve McLaren, 1993; Dimov, 2003). Yolsuzluk arttıkça kamu harcamaları verimsiz alanlara kaymakta, diğer bir ifadeyle etkinliği ve verimliliği azalmaktadır. Yolsuzluk algısı, dışlama etkisi (crowding out effect) ile kamusal harcamaların olumsuz algılanmasına sebep olmaktadır (Torgler, 2004: 18).

Kamu harcamalarının algılanma şekline etki eden önemli bir faktör de yapılan harcamanın bireylerin tercihlerine uygun olup olmadığıdır. Devletin bireylerin arzu etmediği veya desteklemediği hizmetleri sunması durumunda, ödenen vergiler mükellefler tarafından boşa giden fonlar olarak kabul edileceğinden, kamu harcamalarının etkinliği azalabileceği gibi, vergiye karşı olumsuz tutum ve davranışlar da artabilecektir (Şenyüz, 1995: 41). Ancak, bu uygunluk ekonomi literatüründe bir fenomen olarak kabul edilmekte ve bireyin uygunluk anlayışının çok sayıda faktöre bağlı olduğu ifade edilmektedir (Bardsley ve Sausgruber, 2005: 665). Bu nedenle, kamusal harcamaların vatandaşların tercihlerine uyum düzeyini araştırırken, vatandaşların algısına etki eden faktörlerin de mutlaka araştırılması gerekir.

Mükelleflerin subjektif vergi yükü ile kamu harcamalarının algılanma şekli arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Subjektif vergi yükü veya vergi tazyiki mali terminolojide, bir kişinin ödediği vergi nedeniyle ekonomik gücünde ortaya çıkan azalmadan dolayı hissettiği baskı olarak tanımlanmaktadır (Eker, 1996: 152-153). Mükellefin vergilemeden dolayı duyduğu baskı hissini azaltmanın matematiksel olarak iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi vergi yükünün azaltılması, ikincisi de yararlandığı kamusal hizmetlerin artırılmasıdır. Kamu harcamaları karşısında maksimum fayda elde etmeye çalışan birey, vergisini ödeyen bir birey olarak, kendisini iyi bir vatandaş şeklinde tanımlamaktadır (Torgler ve Schaltegger, 2005: 3). Maliye politikası açısından yapılması gereken ise, bu iki durum arasında bir denge oluşturmaktır. Bu denge ise, kaynak tahsisinde etkinliği sağlamanın yanında, kaynakların dağılımında eşitlik ve uygunluk açısından bir optimumu yakalamakla kurulabilecektir (James vd, 2001: 159).

Ülkemizde kamu harcamalarının algılanmasına yönelik yapılan ampirik alan araştırmalarında genellikle kamusal harcamalarda savurganlık yapıldığı veya toplanan vergilerin etkin kullanılmadığı belirtilmektedir. İstanbul ilinde yapılan araştırmada, ankete katılanların %88'i "*ülkemizde kamu harcamalarında savurganlık yapıldığını*" ifade etmişlerdir (Çiçek, 2006: 109). Denizli ilinde yapılan araştırmada ankete katılanların %80,5'i "*devletin topladığı vergileri etkin kullanmadığını*" ifade etmişlerdir (Çoban, 2004: 137). Afyon ilinde vergi mükellefleri ile yapılan araştırmada, ankete katılanların %85,2'si "*kamu harcamalarında savurganlık yapıldığı*" kanaatinde olduklarını belirtmişlerdir (Demir, 1999: 92). Bursa ilinde yapılan araştırmada, ankete katılanların %95,8'i "*kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmadıklarını*" ifade etmişler, "*kamu finansman ihtiyacının karşılanması için neler yapılmalı?*" sorusuna ise %63'ü "*kamu harcamaları kısılmalı*" cevabını vermişlerdir (Gerçek ve Yüce, 1998: 53).

Görüldüğü üzere, ülkemizde kamusal harcamalar konusunda olumsuz bir algının olduğu açıktır. Nitekim yaptığımız araştırmada elde ettiğimiz bulgular da bu olumsuzluğu doğrular niteliktedir. Ancak, bu çalışmada kamusal harcamalar konusundaki algının ortaya konması ile yetinmek yerine, kamusal harcamaların algılanmasına etki eden başlıca faktörlerin araştırılması hedefi de güdülmüştür.

2. Araştırma Yöntemi ve Demografik Veriler

Kamusal harcamaların algılanmasına etki eden faktörleri tespit etmek amacıyla yürütülen böyle bir çalışmada, vatandaşların tutumlarını, duygu ve düşüncelerini içeren bir veri seti elde etmek gerektiği için anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, Ege Bölgesi il merkezlerinde küme örnekleme yöntemi ile ana kütle sınırlandırılarak ve yüz yüze anket tekniği kullanılarak yürütülmüştür. Yapılan araştırma sonucu elde edilen veriler, dönüştürülen veri seti ile “ordered probit” regresyon modeli oluşturularak bir dizi analize konu edilmiştir. Çalışmada, kamusal harcamaların algılanmasına etki edebilecek çeşitli demografik, kurumsal, ekonomik ve sosyo-ekonomik değişkenler araştırılmıştır. Aşağıda, araştırmada ulaşılan çeşitli demografik değişkenlerin frekans dağılımları yer almaktadır.

Tablo 1: Yaş Grubu Frekans Dağılımları

Yaş Grupları	Frekans	%	Kümülatif %
16-29	227	35,5	35,5
30-49	300	46,9	82,3
50-64	91	14,2	96,6
65+	22	3,4	100,0
Toplam	640	100,0	

Tablo 2: Cinsiyet Frekans Dağılımları

Cinsiyet	Frekans	%	Kümülatif %
Kadın	167	26,1	26,1
Erkek	473	73,9	100,0
Toplam	640	100,0	

Tablo 3: Eğitim Düzeyi Frekans Dağılımları

Eğitim Düzeyi	Frekans	%	Kümülatif %
İlkokul	67	10,5	10,5
Ortaokul	83	13,0	23,4
Lise	286	44,7	68,1
Ön Lisans	65	10,2	78,3
Lisans	118	18,4	96,7
Lisans Üstü	21	3,3	100,0
Toplam	640	100,0	

Tablo 4: Medeni Durum Frekans Dağılımları

Medeni Durum	Frekans	%	Kümülatif %
Evli	406	63,4	63,4
Bekâr	211	33,0	96,4
Boşanmış	23	3,6	100,0
Toplam	640	100,0	

Tablo 5: Güvenilirlik (Reliability) Analizi - (Cronbach Alpha Katsayısı)

Gözlem Sayısı = 640,0					
Ortalamalar:	Ortalama	Minimum	Maksimum	Aralık	Maks/Min
	2,8320	3,2354	1,6425	4,6516	2,9525
Analiz edilen madde sayısı: 32					
Cronbach Alpha = 0,7718		Standardize Edilmiş Alpha = 0,7690			

Tablo 5, güvenilirlik analiz sonuçlarını içermektedir. Anketin güvenilirliği için dikkate alınan Cronbach's Alpha katsayısı 0,7718 olup, sosyal bilimler için kabul edilen bir değerdir.

3. Elde Edilen Bulgular

Araştırmada elde edilen veriler STATA programına girilerek ordered probit regresyon modeli oluşturulmuştur. Ordered probit regresyon eşitliğine, sırasıyla çeşitli değişkenleri ilave etmek suretiyle altı ayrı regresyon analizi yapılmış ve her bir değişkenin modele katkısı test edilmiştir. Her bir regresyon analizine ilave olarak, değişkenlerin marjinal etkileri de hesaplanmıştır. Yapılan regresyon analizlerinden ve marjinal etki analizlerinden elde edilen bulgular iki ayrı özet tablo halinde düzenlenmiştir (Tablo 6 ve Tablo 7).

Analizlerde, *“Ülkemizde kamu harcamalarında savurganlık yapılmaktadır”* maddesine katılma gruplarından oluşan veri, bağımlı değişken olarak kullanılmıştır³. Ankete katılanların yaklaşık %88'i bu ifadeye katıldıklarını belirtmişlerdir. Bireylerin mali bağlantı bilincini test etmek amacıyla ayrıca, *“Ödediğim verginin nerelere harcandığını bilmek benim için önemlidir”* sorusu yöneltilmiştir⁴. Ankete katılanların yaklaşık %95'i bu ifadeye katıldığını belirterek, kamu harcamaları ve vergiler arasında bir bağlantı kurduklarını ortaya koymuşlardır. Elde edilen bulgular eşliğinde, kamusal harcamaların algılanmasına etki eden faktörler demografik, kurumsal, ekonomik ve sosyo-ekonomik faktörler olarak dört ayrı kategoriye ayrılarak incelenmiştir.

³ Bu maddenin ortalaması 1, 6531'dir (1=Kesinlikle katılıyorum, 5=Kesinlikle katılmıyorum).

⁴ Bu maddenin ortalaması 4, 6156'dır (5=Kesinlikle katılıyorum, 1=Kesinlikle katılmıyorum).

Tablo 6: Kamusal Harcamaların Algılanmasına Etki Eden Faktörler - 1

<i>Yöntem:Ordered probit</i>	1		2		3	
<i>Değişkenler</i>	<i>Katsayı</i>	<i>z-İstat.</i>	<i>Marj.</i>	<i>Katsayı</i>	<i>z-İstat.</i>	<i>Marj.</i>
YAŞ (30-49)	-0.283**	-2.30	-0.111	-0.299**	-2.43	-0.117
YAŞ (50-64)	-0.149	-0.90	-0.058	-0.178	-1.08	-0.069
YAŞ (65+)	-0.224	-0.99	-0.086	-0.337	-1.50	-0.127
BAYAN	0.046	0.44	0.019	0.026	0.25	0.010
EĞİTİM DÜZEYİ	-0.109***	-2.74	-0.043	-0.104***	-2.61	-0.041
SERBEST MESLEK	-0.029	-0.22	-0.011	-0.078	-0.61	-0.031
EVLİ	-0.051	-0.44	-0.020	-0.061	-0.52	-0.024
GELİR DÜZEYİ	-0.074	-1.33	-0.029	-0.082	-1.43	-0.032
KURUMSAL KALİTE	-0.146***	-3.22	-0.057	-0.139***	-3.12	-0.055
YOLSUZLUK				0.206***	4.11	0.081
MALİ BAĞLANTI						
Gözlem sayısı	640			640		
χ^2	.0000			.0000		
R ²	0.2153			0.2194		
					639	
					.0000	
					0.2213	

Not: Bağımlı Değişken: Kamu Harcamaları Algısı. Referans gruplar. Erkek, İşçi-Memur, Bekar-Boşanmış,

Anlamlılık Düzeyleri: * 0.05 < p < 0.10, ** 0.01 < p < 0.05, *** p < 0.01

Tablo 7: Kamusal Harcamaların Algılanmasına Etki Eden Faktörler - 2

Yöntem: Ordere probit	4			5			6		
Değişkenler	Katsayı	z-İstat.	Mari.	Katsayı	z-İstat.	Mari.	Katsayı	z-İstat.	Mari.
YAŞ (30-49)	-0.176	-1.34	-0.069	-0.183	-1.40	-0.072	-0.173	-1.32	-0.068
YAŞ (50-64)	-0.087	-0.48	-0.034	-0.112	-0.61	-0.044	-0.093	-0.51	-0.036
YAŞ (65+)	-0.361*	-1.89	-0.135	-0.369	-1.93	-0.138	-0.339*	-1.74	-0.127
BAYAN	0.045	0.40	0.018	0.062	0.55	0.025	0.060	0.53	0.024
EĞİTİM DÜZEYİ	-0.081*	-1.87	-0.032	-0.079*	-1.83	-0.031	-0.066	-1.51	-0.026
SERBEST MESLEK	-0.219	-1.57	-0.085	-0.202	-1.45	-0.078	-0.208	-1.47	-0.080
EVLİ	-0.145	-1.17	-0.057	-0.149	-1.20	-0.059	-0.148	-1.19	-0.058
GELİR DÜZEYİ	-0.025	-0.43	-0.010	-0.040	-0.68	-0.016	-0.039	-0.68	-0.016
KURUMSAL KALİTE	-0.133***	-2.95	-0.052	-0.134***	-2.94	-0.052	-0.115**	-2.43	-0.045
YOLSUZLUK	0.140***	2.92	0.055	0.129***	2.67	0.051	0.123**	2.51	0.048
MALİ BAĞLANTI	-0.615***	-8.46	-0.242	-0.606***	-8.25	-0.238	-0.614***	-8.41	-0.241
VERGİ YÜKÜ	0.241***	4.87	0.095	0.253***	5.08	0.099	0.248***	4.94	0.097
DENETİM				-0.107**	-2.50	-0.042	-0.114***	-2.67	-0.045
ADALET ALGISI							-0.079**	-1.98	-0.031
Gözlem sayısı	638			637			635		
χ^2	.0000			.0000			.0000		
R ²	0.2417			0.2467			0.2498		

Not: Bağımlı Değişken: Kamu Harcamaları Algısı. Referans gruplar: Erkek, İşçi-Memur, Bekar-Boşanmış,

Anlamlılık Düzeyleri: * 0.05 < p < 0.10, ** 0.01 < p < 0.05, *** p < 0.01

3.1. Demografik Faktörler

Regresyon eşitliğine katılan demografik değişkenler yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek grubu ve medeni durumdur. Bunlardan yaş, cinsiyet, meslek grubu ve medeni durum kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde, demografik değişkenlerden sadece eğitim faktörü ile kamusal harcamaların algılanma şekli arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Eğitim, bütün sosyo-ekonomik olaylarda etken faktörlerden birisidir. Ancak, eğitimin özellikle vergi ve kamusal harcamalar konusunda ne yönde bir etkiye sahip olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymak oldukça güçtür. Zira, bu konuda yapılan ampirik çalışmalar birbirinin tersi sonuçlar içerebilmektedir. Bazı araştırmalarda eğitim seviyesi arttıkça kamu harcamalarında pozitif algının arttığı; bazılarında ise azaldığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Bunun temel nedeni, eğitim olgusuyla beraber mali bağlantı konusunda bilincin de artacağı gibi, kamusal harcamalarda yapılan yolsuzluk ve savurganlık gibi faktörlerin de farkına daha fazla varılabileceğidir (Bkz. Torgler, 2003; Beron vd., 1992; Dubin vd., 1990; Braithwaite ve Ahmed, 2005). Yaptığımız araştırmada, eğitim düzeyi arttıkça kamusal harcamalarda savurganlık algısının da arttığı görülmektedir. Ancak, modele yeni değişkenler ilave edildikçe bu ilişkinin ortadan kalktığı görüldüğünden, eğitim ile kamu harcamaları algısı arasında kesin bir ilişkinin varlığından söz etmek doğru olmayacaktır.

3.2. Kurumsal Faktörler

Modelde kullanılan kurumsal faktörler, kurumsal kalite ve yolsuzluk değişkenleridir. Analizlerde kullanılmak üzere aşağıdaki sorulardan oluşan kurumsal kalite endeksi oluşturulmuştur⁵. Oluşturulan kurumsal kalite endeksinin faktör analizi yapılmış ve kullanılan maddelerin bir faktör oluşturabilecekleri görülmüştür. Bu endeks, vatandaşlar ile devlet arasındaki ilişkilerin yönünü belirlemek bakımından önemlidir. Devlete ve kurumlarına olan güven duygusunun bir ifadesi olan kurumsal kalite arttıkça, kamusal harcamaların olumsuz algısının azalacağı tahmin edilmektedir (Torgler vd., 2008: 334).

1. TBMM'nin çıkardığı yasalara güvenirim, (Ort: 3,217)
 2. Ülkemizdeki yargı sistemi güven vermektedir, (Ort:2,8781)
 3. Hükümetin faaliyetlerinden memnunum, (Ort:3,6484)
- (5=Kesinlikle katılıyorum, 1=Kesinlikle katılmıyorum)

Tablo 6 ve Tablo 7'de görüldüğü gibi kurumsal kalite ile kamusal harcamaların algılanması arasında güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Kurumsal kalite algısı arttıkça kamusal harcamalardaki savurganlık algısının azaldığı görülmektedir. Kurumsal kalitenin artması, devlete ve kurumlarına olan güven duygusunun artması anlamına geleceği için, kamusal harcamalarda savurganlık yapıldığı şeklindeki bir algının da azalmasını beraberinde getirecektir.

Kurumsal faktörlerden diğeri de yolsuzluk algısıdır. Yolsuzluk en basit tanımıyla, kamu gücünün özel fayda için kullanılmasıdır. Bird vd. (2008)'nin belirttiği gibi yolsuzluk algısı, devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişkileri belirlemek açısından oldukça önemli bir faktördür. Mauro (1998)'ya göre yolsuzluk, rüşvet ve verimsiz yatırımlar ile kamusal harcamaların etkinliğini azalttığı için yolsuzluk ile kamu harcamalarındaki savurganlık algısı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, diğer

⁵ Bu endeks için Cronbach's alpha değeri 0,71, ortalama 3,2478'dir.

bir ifade ile yolsuzluk arttıkça kamu harcamalarındaki olumsuz algının da artacağı beklenmektedir. Yaptığımız araştırmada ankete katılanlara “Ülkemizde çok fazla yolsuzluk yapılmaktadır” maddesine katılma düzeyleri sorulmuştur. Bu maddeye katılma gruplarının frekans dağılımları Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8: Yolsuzluk Algısı Frekans Dağılımları

	Frekans	%	Kümülatif %
Kesinlikle Katılmıyorum (1)	23	3,6	3,6
Katılmıyorum (2)	18	2,8	6,4
Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum (3)	41	6,4	12,8
Katılıyorum (4)	157	24,5	37,3
Kesinlikle Katılıyorum (5)	401	62,7	100,0
Toplam	640	100,0	

Tablo 8’de görüldüğü gibi ankete katılanların çok önemli bir bölümü ülkemizde çok fazla yolsuzluk yapıldığını ifade etmişlerdir. Yolsuzluk ile kamusal harcamalar arasında istatistiksel olarak güçlü bir korelasyonun olduğu Tablo 6 ve Tablo 7’de görülmektedir. İlişkinin yönünün pozitif olmasından dolayı, yolsuzluk algısı arttıkça kamusal harcamalarda savurganlık yapıldığına dair algının da arttığını ifade etmek mümkündür.

3.3. Ekonomik Faktörler

Araştırmada ekonomik değişken olarak gelir düzeyi, mali bağlantı ve vergi yükü faktörleri kullanılmıştır. Bunlardan gelir düzeyi ile ilgili frekans dağılımları Tablo 9’da görülmektedir. Tablo 6 ve 7 incelendiğine, kamusal harcamaların algılanması bakımından gelir grupları arasında bir farkın olmadığı, diğer bir ifade ile gelir düzeyi ile kamusal harcamaların algılanması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Tablo 9: Aylık Ortalama Gelir Frekans Dağılımları

Aylık Ortalama Gelir	Frekans	%	Kümülatif %
0-1000 YTL	312	48,8	48,8
1001-2500 YTL	238	37,2	85,9
2501-10000 YTL	57	8,9	94,8
10001-25000 YTL	23	3,6	98,4
25000+ YTL	10	1,6	100,0
Toplam	640	100,0	

Ödenen vergiler ile kamusal harcamalar arasındaki ilişkiyi belirleyen mali bağlantı konusunda bireylerin bilinç düzeyini belirlemek amacıyla ankete katılanlara “Ödediğim verginin nerelere harcandığını bilmek benim için önemlidir” maddesine katılma düzeyleri sorulmuştur. Madde ile ilgili frekans dağılımları Tablo 10’da görülmektedir.

Tablo 10: Mali Bağlantı Frekans Dağılımları

Ortalama: 4, 6156 St. Sapma: 0, 7353

	Frekans	%	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum (5)	455	71,1	71,1
Katılıyorum (4)	151	23,6	94,7
Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum (3)	16	2,5	97,2
Katılmıyorum (2)	9	1,4	98,4
Kesinlikle Katılmıyorum (1)	9	1,4	100,0
Toplam	640	100,0	

Yapılan regresyon analizinde vatandaşların mali bağlantı bilinci ile kamusal harcamaların algılanması arasında oldukça güçlü bir korelasyon bulunmuştur. Mali bağlantı bilinci, vergilerin kamusal harcamaları karşılamak üzere ödendiği anlamına gelmektedir. Bu nedenle, kamu harcamaları algısı ile mali bağlantı arasında güçlü bir korelasyon beklemek normaldir. Ancak merak edilen bu ilişkinin yönüdür. Yaptığımız regresyon analizinde, mali bağlantı ile kamusal harcamalarda savurganlık algısı arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile mali bağlantı bilinci azaldıkça kamusal harcamalarda savurganlık yapıldığına dair algı artmaktadır.

Araştırmada kullanılan bir başka ekonomik değişken de vergi yüküdür. Öncelikle belirtmek gerekir ki, araştırmada ölçülen vergi yükü, mükelleflerin ödedikleri vergi nedeniyle duydukları baskı hissi anlamına gelen subjektif vergi yükü, başka bir ifade ile vergi tazyikidir. Araştırmada, ödedikleri vergi nedeniyle neler hissettiklerini ölçmek amacıyla ankete katılanlara “Ödediğim vergiyi ağır buluyorum” ifadesine katılma düzeyleri sorulmuştur. Subjektif vergi yükü frekans dağılımları Tablo 11’de görülmektedir.

Tablo 11: Subjektif Vergi Yükü Frekans Dağılımları

Ortalama: 2, 0016 St. Sapma: 1, 0769

	Frekans	%	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum (1)	260	40,6	40,6
Katılıyorum (2)	204	32,0	72,7
Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum (3)	112	17,7	90,3
Katılmıyorum (4)	38	5,9	96,3
Kesinlikle Katılmıyorum (5)	24	3,8	100,0
Toplam	638	100,0	

Ankete katılanların yaklaşık %73’ü vergi yüklerini ağır bulduklarını ifade etmişlerdir. Ödenen vergi ile kamusal harcamalar arasındaki ilişki ekonomistlerin merak ettikleri bir husus olagelmıştır. Yaptığımız analizlerde kamusal harcamaların algılanmasına etki eden en önemli ikinci faktör subjektif vergi yükü olarak belirlenmiştir. Kamusal harcamalar ile subjektif vergi yükü arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak güçlü bir korelasyon mevcuttur. Regresyon analizi sonuçlarına göre subjektif vergi yükü arttıkça kamusal harcamalardaki savurganlık algısı da artmaktadır.

3.4. Sosyo-Ekonomik Faktörler

Araştırmada sosyo-ekonomik değişken olarak kamusal harcamalar konusundaki denetim ve adalet algısı kullanılmıştır. Kamusal harcamalarda savurganlık algısı ile denetim algısı arasında negatif bir korelasyon beklenmektedir. Araştırmada ankete katılanlara “*Kamusal harcama denetimlerini yetersiz buluyorum*” ifadesine katılma düzeyleri sorulmuştur. Harcama denetimi frekans dağılımları Tablo 12’de görülmektedir.

Tablo 12: Harcama Denetimi Frekans Dağılımları
Ortalama: 3, 3450 St. Sapma: 1, 2390

	Frekans	%	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum (5)	132	20,7	20,7
Katılıyorum (4)	188	29,5	51,2
Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum (3)	134	21,1	72,3
Katılmıyorum (2)	132	20,6	92,8
Kesinlikle Katılmıyorum (1)	51	8,1	100,0
Toplam	637	100,0	

Kamusal harcamaların denetim algısı ile kamusal harcamalardaki savurganlık algısı arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir korelasyon bulunmuştur. Diğer bir ifade ile kamusal harcamaların denetim algısı arttıkça, kamusal harcamalarda savurganlık yapıldığı şeklindeki algı azalmaktadır.

Araştırmada kullanılan diğer sosyo-ekonomik değişken ise kamusal harcamalar konusundaki adalet algısıdır. Devletin kamu harcamalarını topluma sunumunda ne ölçüde adil davrandığını tespit etmek amacıyla ankete katılanlara “*Kamusal hizmetlerin sunumunda adil davranılmaktadır*” ifadesine katılma düzeyleri sorulmuştur. Kamusal hizmetlerde adalet algısı frekans dağılımları Tablo 13’de görülmektedir.

Tablo 13: Kamusal Hizmetlerde Adalet Algısı Frekans Dağılımları
Ortalama: 2, 3090 St. Sapma: 1, 3650

	Frekans	%	Kümülatif %
Kesinlikle Katılıyorum (5)	78	12,3	12,3
Katılıyorum (4)	62	9,8	22,1
Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum (3)	61	9,7	31,8
Katılmıyorum (2)	208	32,7	64,5
Kesinlikle Katılmıyorum (1)	226	35,5	100,0
Toplam	635	100,0	

Kamusal hizmetlerin sunumundaki adalet algısı ile kamusal harcamalarda savurganlık algısı arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. Bireyler, kamu hizmetlerinin sunumunda adil davranıldığı şeklindeki algıları arttıkça, kamusal harcamalar konusunda daha pozitif bir düşünceye sahip olmaktadır.

Sonuç

Seçmenlerin siyasal tercihlerini belirlerken hangi faktörlerden etkilendiği, gerek siyaset bilimi gerekse ekonomi çevreleri tarafından merak edilen konulardandır.

Siyasal tercihlerin belirlenmesinin yanı sıra, insanların devleti nasıl algıladıkları da sosyal bilim dünyasının ilgi alanlarından birisi olarak süregelmiştir. Bu noktada, devletin görünen yüzü olarak kabul edilen kamusal harcamaların toplumsal algısı, ekonomi politikalarının ve siyasal sürecin şekillenmesi bakımından üzerinde özenle durulması gereken hususlardandır.

Kamusal harcamalar, büyük ölçüde ödenen vergiler ile finanse edildikleri için, bireyler tarafından vergilerin karşılığı şeklinde algılanmaktadır. Vergiler ile kamusal harcamalar arasındaki mütekabiliyet (reciprocity) esasına dayalı bu ilişki mali bağlantı (fiscal connection) olarak bilinmektedir. Vergilerin toplumsal kabulü için olduğu kadar, demokrasinin toplumda yerleşmesi için de mali bağlantı bilincinin sağlanması gerekmektedir. Böyle bir bilinç, siyasal otoriteleri gerek vergileme konusunda gerekse harcama yaparken daha dikkatli olmaya zorlayacaktır. Demokrasinin kurumsallaşması için toplum tarafından bu ilişkinin (mali bağlantı) kurulması son derece önemlidir.

Vergiler, özel kesimin gelirlerinde azalmaya yol açmaktadır. Bu yönüyle vergiye gönüllü uyumu sağlamak son derece zordur. Ancak, rasyonel birey mantığının giderek yaygınlaştığı günümüzde, vergiye gönüllü uyumu sağlamanın en kolay yollarından birisi olarak kamusal harcamalar kabul edilmektedir. Bu bağlamda, kamusal harcamaların toplum tarafından nasıl algılandığının yanı sıra, bu algıyı belirleyen faktörlerin tespit edilmesi, ekonomi politikaları açısından gerekli bir husustur.

Ülkemizde yapılan araştırmalarda kamusal harcamalarda savurganlık yapıldığı şeklinde bir algının yaygın olduğu ortaya konmaktadır. Böyle bir algı, devletin ve kurumlarının değerlendirilmesi bakımından, üzerinde özenle durulması gereken bir fenomen olarak karşımızda durmaktadır. Yaptığımız araştırmada, daha önce yapılan araştırmalara benzer bir şekilde, toplumda kamusal harcamalar konusunda negatif bir algının olduğu görülmektedir. Kuşkusuz, bilimsel açıdan bir algının tespit edilmesi önemlidir. Ancak, daha önemli olan bu algıya etki eden faktörlerin belirlenmesidir.

Yaptığımız araştırmada kamusal harcamaların toplumsal algısına etki eden faktörler araştırılmıştır. Bu bağlamda, kamusal harcamaların algılanmasını etkileyen en önemli hususlar olarak kurumsal kalite, yolsuzluk algısı, mali bağlantı bilinci düzeyi, subjektif vergi yükü, denetim, adalet ve eğitim faktörleri ön plana çıkmaktadır.

Ülkemizde yaygın olan kamusal harcamaların negatif algısını azaltmak ve pozitif bir algıya dönüştürmek için söz konusu faktörleri dikkate alan politikaların üretilmesi çok önemlidir. Bu bağlamda, özellikle mali bağlantı bilincinin oluşumuna katkıda bulunacak eğitim faaliyetlerinin yanı sıra, kamusal harcamalarda şeffaflık ve hesap verilebilirlik sağlanmalı, kamusal harcamalar ile ilgili olarak yapılan denetimler konusunda kamuoyu tatmin edilmelidir. Diğer taraftan, devlet ve kurumlarının itibarını ifade eden kurumsal kalitenin artırılması gerekmektedir. Kurumsal kalitenin bir enstrümanı sayılan yolsuzlukla mücadelenin etkin bir şekilde yapılması konusunda gerek siyasi gerekse hukuki kararlılık gösterilmeli ve sürdürülmelidir.

Ülkemizin mali sistemi açısından önemli bir psikolojik direnç noktası da ağır subjektif vergi yüküdür. Vergi yükü ile ilgili olarak yapılan yorumlarda genellikle objektif vergi yükünün dikkate alındığı müşahade edilmektedir. Ülkemiz açısından

objektif vergi yükü 2006 yılı için 32.5 ile OECD ortalamalarının altındadır⁶. Ancak ankete katılan bireylerin yaklaşık %73'ü ödedikleri vergiyi ağır bulduklarını ifade etmekle, objektif vergi yükü rakamları ile subjektif vergi yükü algısı arasında ciddi farklılıklar olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu durum ülkemizdeki vergi yükü açısından önemlidir ve vergisel düzenlemelere vatandaşların gönüllü uyumu için subjektif vergi yükünün azaltılması gerektiğini göstermektedir. Subjektif vergi yükünün azaltılması için optimal vergileme sınırlarının dikkate alınmasının yanı sıra, gerek vergilemede gerekse kamusal hizmetlerin sunumunda adalet ilkeleri gözetilerek vergi tazyiki azaltılmalıdır.

Ülke ekonomisinin en önemli araçlarından olan vergiler ve harcamalar konusunda formel ve informel eğitim araçları kullanılarak gerekli altyapı oluşturulmalıdır. Bu konuda eğitim sisteminin bütün aşamaları, gelişmiş ülke eğitim sistemlerinin mali konulara verdiği önem de dikkate alınarak, müfredat açısından gözden geçirilmelidir. Görsel ve basılı medya araçları bu konuda etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Unutulmamalıdır ki, etkin bir mali sistemin teşekkülü yasal denetim araçlarının kullanımı kadar, bilinçli kamu oyunun oluşumuna da bağlıdır. Demokrasinin kurumsallaşması, insanların birbirlerini ve kamu otoritelerini ekonomik ve siyasal yaşam içinde denetlemesine bağlı olarak gelişecek bir süreçtir.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2002), *Kamu Maliyesi*, 8. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bandyopadhyay, S. ve Esteban, J. (2007), "Redistributive Taxation and Public Expenditures", *London: Polarization and Conflict Project*, CIT-2-CT-2004-506084.
- Bardsley, N. ve Sausgruber, R. (2005), "Conformity and Reciprocity in Public Good Provision", *Journal of Economic Psychology*, 26, 664-681.
- Bergstrom, T. ve Blomquist, S. (1996), "The Political Economy of Subsidized Day Care", *European Journal of Political Economy*, 12, 443-458.
- Berksoy, T. (1984), *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, No: 411.
- Beron, K. J., Tauchen, H. V. ve Witte, A. D. (1992), "The Effect of Audits and Socioeconomic Variables on Compliance", *Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement* (ss.67-89), Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Besley, T. ve McLaren, J. (1993), "Taxes and Bribery: The Role of Wage Incentives", *The Economic Journal*, 103, 119-141.
- Bird, R. M., Martinez-Vazquez, J. ve Torgler, B. (2008), "Tax Effort in Developing Countries and High Income Countries: The Impact of Corruption, Voice and Accountability", *Economic Analysis and Policy*, 38 (1) 55-71.
- Blomquist, S. ve Christiansen, V. (2007) "Public Provision of Private Goods and Nondistortionary Marginal Tax Rates", *Scandinavian Journal of Economics*, 97(4), 547-567.
- Braithwaite, V. ve Ahmed, E. (2005), "A Threat to Tax Morale: The Case of Australian Higher Education Policy", *Journal of Economic Psychology*, 26, 523-540.

⁶ Bkz. <http://www.oecd.org/dataoecd/44/41/39494985.pdf>

- Brown, C. V. ve Jackson, P. M. (1990), *Public Sector Economics*, 5. Edition, Oxford: Blackwell.
- Bulutoğlu, K. (2008), *Kamu Ekonomisine Giriş*, 7. Baskı, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Confalonieri, M. A. ve Newton, K. (1995), "Taxing and Spending: Tax Revolt or Tax Protest", *The Scope of Government* (ss. 121-148), Oxford: Oxford University Press.
- Cremer, H. ve Gahvari, F. (1997), "In-Kind Transfers, Self-Selections and Optimal Tax Policy", *European Economic Review*, 41, 97-114.
- Çiçek, H. (2006), *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması)*, İstanbul: İSMMMO Yayını, No: 65.
- Çoban, H. (2004), "Vergi Mükelleflerinin Vergi Uygulamaları Karşısında Göstermiş Oldukları Davranışlar: Denizli İli Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, İ. C. (1999), "Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Davranışları: Afyon İli Anket Çalışması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Devrim, F. (1998), *Kamu Maliyesine Giriş*, 3. Baskı, İzmir: Anadolu Yayıncılık.
- Dileyici, D. (2006), "Vergileme, Algılama ve Mali Aldanma", İçinde: *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi* (ss.173-188), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dimov, M. (2003), "Corruption in Balkan Countries", *Global Corruption Report 2003*, 285-288.
- Dubin, J. A., Graetz, M. J. ve Wilde, L.L. (1990), "The Effect of Audit Rates on the Federal Individual Income Tax: 1977-1986", *National Tax Journal*, 43 (4), 395-409.
- Dufwenberg, M. ve Kirchsteiger, G. (2004), "A Theory of Sequential Reciprocity", *Games and Economic Behavior*, 47, 268-298.
- Eker, A. (1996), *Kamusal Maliye*, İzmir: DEÜ İİBF Maliye Bölümü Masastü Yayıncılık.
- Falk, A. ve Fischbacher, U. (1999), "A Theory of Reciprocity", *IEW Working Paper*, No: 6, Institute of Empirical Research in Economics, University of Zurich.
- Falkinger, J. (1995), "Tax Evasion, Consumption of Public Goods and Fairness", *Journal of Economic Psychology*, 16, 63-72.
- Gemmell, N., Morrissey, O. ve Pinar, A. (2003), "Tax Perception and the Demand for Public Expenditure: Evidence from UK Micro-Data", *European Journal of Political Economy*, 19, 793-816.
- Gerçek, A. ve Yüce, M. (1998), *Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımı Açısından Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi*, Bursa: Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayını.
- Hammar, H., Jagers, S. C. ve Nordblom, K. (2008), "Perceived Tax Evasion and the Importance of Trust", *The Journal of Socio-Economics*, doi:10.1016/j.socec.2008/07/03, (Article in press).
- James, S., Hasseldine, J., Hite, P. ve Toumi, M. (2001), "Developing a Tax Compliance Strategy for Revenue Services", *Bulletin for International Fiscal Documentation*, 55, 158-164.
- Karaaslan, A. (1995), *Kamu Harcamalarında Etkinlik Ölçme Metodu Olarak Fayda-Maliyet Analizi ve Bir Uygulama*, Basılmamış Doçentlik Çalışması, Ankara.

- Mauro, P. (1998), “Corruption and the Composition of Government Experiment”, *Journal of Public Economics*, 69, 263-279.
- OECD (2007), *Revenue Statistics*. <http://www.oecd.org/dataoecd/44/41/39494985.pdf> (Erişim: 12/01/2009).
- Pearce, D. ve Stacchetti, E. (1997), “Time Consistent Taxation by a Government with Redistributive Goals”, *Journal of Economic Theory*, 72, 282-305.
- Porcano, T. M. (1984), “Distributive Justice and Tax Policy”, *The Accounting Review*, 59, 619-616.
- Sağbaş, İ. (2008), *Vergi Teorisi*, Ankara: Ece Matbaası.
- Sağbaş, İ. ve Şen, H. (2003), “Vergi Gelirleri ile Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Literatüre Bir Bakış”, *Vergi Dünyası*, 258 (Şubat 2003), 137-144.
- Saruç, N. T. ve Sağbaş, İ. (2003), “Vergi Politikalarının Seçmenlerin Parti Tercihi Üzerindeki Etkisi”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Eylül 2003, 130-146.
- Torgler, B. (2003), “Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Basel: Universitat Basel.
- Torgler, B. (2004), “Tax Morale Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries”, *CREMA Working Paper*, No: 2004/5, Basel.
- Torgler, B., Demir, İ. C., Macintyre, A. ve Schaffner, M. (2008), “Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation”, *Economic Analysis and Policy*, 38(2), 313-339.
- Torgler, B. ve Schaltegger, C. A. (2005), “Tax Morale and Fiscal Policy”, *CREMA Working Paper*, No: 2005-30. Basel.
- Turhan, S. (1993), *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi.